

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/15330>

Please be advised that this information was generated on 2018-07-07 and may be subject to change.

groot deel van haar burgerlijke vrijheid verloor. Dat was twee. Zij kon het dus tot volkomen vrouw brengen door onvolwaardig burger te worden.' (p. 292).

De tegenkrachten kwamen niet alleen uit de zich ontwikkelende wereld van het feminisme en van de eerste vrouwschrijfsters. Het boek staat ook stil bij de denkbeelden van een aantal liberale juristen, zoals J. Wiarda en S. van Houten; bij de 'sociale kwestie', waar voor de gehuwde vrouw als het ware een nieuwe rol werd gezien als tegenwicht tegen de verwording van de arbeidersgezinnen; bij het feit dat de dood van Willem III een vrouw op de troon bracht; bij de strijd om het algemeen kiesrecht; bij de discussie over het kinderrecht rondom de eeuwwisseling; en, meer in het algemeen, bij de omslag in de morele opvattingen in diezelfde tijd.

Het boek is bijzonder goed geschreven, bijna meeslepend. Er is een grote hoeveelheid materiaal in verwerkt, ook uit onverwachte hoek: bijvoorbeeld uit betrekkelijk onbekende bladen en uit 'damesromans'; soms ook uit de parlementaire geschiedenis van wetsvoorstellen die op het oog weinig met het huwelijksrecht van doen hebben, bijvoorbeeld uit debatten over wetgeving inzake de arbeidstijd, waarin merkwaardigerwijs verschil werd gemaakt tussen gehuwde en ongehuwde vrouwen. Een kritische noot zou men kunnen zetten bij het vooruitgangsgeloof van de schrijfster, die kennelijk denkt dat de geschiedenis de vrouw steeds vrijer maakt en daarmee ongetwijfeld voort zal gaan; ook misschien bij de wijze waarop schrijfster, in de aanvang van haar boek, de huwelijkswetgeving van 1838 isoleert van de toen als sinds lang bestaande tradities. Daarmee kan men de lachlust of de verontwaardiging van de moderne lezeres of lezer gemakkelijk oproepen; maar de hele wereld van de Camera Obscura was nu eenmaal een andere dan die van Woody Allen waarin wij thans leven. Dat de vrouw niet losgedacht werd van het gezin, en de man wel, zoals schrijfster vaststelt (p. 37), correspondeert waarschijnlijk met toen al zeer lang algemeen aangehangen en diep verankerde ideeën. Voor de juristen van nu is de plaats van het gezin in de wetgeving een groter probleem dan die van de gehuwde vrouw in het gezin. Maar dat probleem moet misschien op een volgende dissertatie wachten.

T. Koopmans

Koopmans' Compendium van het staatsrecht, 6e druk, bewerkt door Th.L. Bellekom, A.W. Heringa, T. Koopmans, R.E. de Winter, Kluwer, Deventer 1992, XVII + 326 p.

Het Compendium van het staatsrecht verscheen twintig jaar geleden voor het eerst. Het – verdiende – succes van het boek blijkt onder meer hieruit dat het in 1992 zijn zesde druk beleefde. Merkwaardigerwijs is het boek – bij mijn weten – nooit in RM Themis besproken. Dat gebeurt nu dan wel; beter laat dan nooit.

Blijkens het voorwoord bij de eerste druk, deels opgenomen in de zesde druk, is er niet naar gestreefd eigen opvattingen te verkondigen en is elke polemiek vermeden; de systematiek berust op didactische motieven. De inhoud van het boek is inderdaad 'neutraal' en geeft de hoofdlijnen van het positieve staatsrecht en de 'heersende leer' in het algemeen nauwkeurig weer. Over de didactische opzet kan men – natuurlijk – van mening verschillen. Naar mijn oordeel is deze in het algemeen goed. Toch vraag ik mij af waarom overheidsbevoegdheden behandeld worden vóór overheidsambten, waarom de Staten-Generaal vóór de regering worden besproken en waarom onder 'Bestuur' de

rechterlijke controle op bestuurshandelen wordt behandeld. Ook zou ik er de voorkeur aan hebben gegeven de decentralisatie na de rechtsbescherming en de grondrechten aan de orde te stellen (vgl. de systematiek van de Grondwet).

Zeker voor beginnende studenten zijn de vele voorbeelden en de bespreking van een aantal concrete overheidstaken aantrekkelijk. De stof gaat zo leven. Een bezwaar van de bespreking van taken op de wijze van het boek is echter wel dat het onderscheid tussen 'taken' en 'bevoegdheden' niet altijd duidelijk wordt, terwijl dit juridisch wel van belang is.

Ik acht het Compendium niet alleen geschikt als een, zij het omvangrijke, inleiding in het staatsrecht. Het is nog bruikbaar als repetitieboek voor doctoraalstudenten, daar het, zoals gezegd, de hoofdlijnen van het staatsrecht goed weergeeft. Bovendien wordt aandacht besteed aan het EG-recht, klassiek volkenrecht en, zij het beperkt, thema's van de algemene staatsleer. Verwijzingen naar buitenlands staatsrecht komen ook regelmatig voor. Dat verruimt de blik.

Op een aantal punten zou het Compendium nauwkeuriger hebben kunnen zijn. Ik volsta met enige voorbeelden. Het boek (p. 6) rekent de rechtsbescherming tegen de overheid tot het bestuursrecht. Niet goed te begrijpen is dan waarom het uitgebreid aandacht aan die rechtsbescherming schenkt.

Naar mijn oordeel berust de soevereiniteit in Nederland niet bij de grondwetgever (p. 9). Vooreerst is er het Statuut. Doch belangrijker is dat er sinds 1814 geen soeverein ambt of ambtencomplex meer is aan te wijzen. Zodra er een machtsverdelende constitutie is, bestaat er geen soeverein ambt meer.

De Nederlandse constitutie zou gevormd worden door verdragen, het Statuut, de Grondwet en gewoonterecht (p. 11). Afgezien van het feit dat meestal niet wordt gesproken van staatsrechtelijk gewoonterecht, zijn mijns inziens onder de constitutie ook te rekenen: (delen van) secundair EG-recht, organieke besluiten en jurisprudentie.

Op diverse plaatsen (o.a. p. 23) wordt gesproken van toedeling van bevoegdheden aan publiekrechtelijke lichamen. Moet niet gesproken worden van toedeling aan ambten (of organen) van die lichamen? Immers het lichaam, de rechtspersoon oefent de bevoegdheden niet uit. In dit verband lijkt mij het onderscheid dat het boek maakt tussen decentralisatie enerzijds en attributie/delegatie anderzijds onjuist. Men leze de passage erop na.

Merkwaardig is de suggestie dat algemeen verbindende voorschriften *soms* (curs. van mij) bij AMvB worden vastgesteld (p. 28). Het geschiedt talloze keren.

De bespreking van de verhouding volkenrecht-nationaal recht legt zeer sterk de nadruk op de rol van de nationale rechter. Moeten niet ook de wetgever en het bestuur worden vermeld? Bovendien spreekt het boek in het kader van art. 94 Gr.w steeds over de toetsing van een nationale regel. Moet niet gewezen worden op de tekst van art. 94, dat gaat over toetsing van de toepassing? Het onderscheid is niet zonder (praktische) betekenis (zie ook p. 262 e.v.).

Ik ben het niet eens met de indeling van de normadressaten van verdragsregels (p. 49). Een verdrag richt zich altijd tot een staat (externe binding). Vervolgens rijst de vraag wie binnen de nationale staat de normadressaten zijn (soorten interne werking). Zie in dit verband ook de inconsistentie op p. 63 en p. 64: de ene maal richten EG-richtlijnen zich tot de nationale wetgevers, de andere maal tot de lidstaten. Het laatste is altijd juist; het eerste *kan* tevens juist zijn.

Op diverse plaatsen (o.a. p. 82) wordt gesproken van verantwoordelijkheid van de ministerraad. Dit is ongebruikelijk. Hoe moet men zich dat bovendien voorstellen? Ministers zijn verantwoordelijk, niet de raad. Verder wordt onvoldoende onderscheiden

tussen 'regering' en 'kabinet' (o.a. p. 85, 88), hoewel het boek zelf op het belang van het onderscheid wijst (p. 109).

Anders dan wordt gesteld (p. 100), spreekt art. 68 Gr.w nog steeds van inlichtingen aan *de Kamers* (curs. van mij). Sinds 1987 kunnen deze echter door een of meer leden worden gevraagd. Bij de 'overige bevoegdheden' is nagelaten te vermelden dat de Tweede Kamer de Ombudsman benoemt (p. 102).

Onjuist is (p. 109) dat de ministerraad het regeringsbeleid bepaalt. Deze opvatting is tijdens de grondwetsherziening 1983 juist uitdrukkelijk verworpen. Ook de tekst van art. 45 Gr.w luidt anders.

Eveneens onjuist is wat wordt gesteld over de ministeriële verantwoordelijkheid voor de leden van het Koninklijk Huis (p. 111). De aangehaalde opvatting is in een later stadium door de regering verworpen. Voor zover er al ministeriële verantwoordelijkheid bestaat op dit punt, is er geen onderscheid tussen leden van het Koninklijk Huis en leden van de koninklijke familie.

Anders dan wordt gesteld (p. 115/6) behoren de in art. 4 RvOMR) opgesomde onderwerpen niet noodzakelijk tot het algemeen regeringsbeleid. Anders zou bijv. iedere AMvB daartoe behoren, wederom quod non.

Op p. 175 wordt gesteld dat via de Commissaris van de Koning (als rijksambt) het Rijk zeggenschap over het provinciaal beleid heeft. Ook dit lijkt niet juist. Als rijksambt voert de Commissaris slechts rijksbeleid uit.

Op p. 231 e.v. wordt de rechterlijke onafhankelijkheid besproken. Het is jammer dat niet worden onderscheiden tussen rechtspositionele en functionele onafhankelijkheid. Het nationale staatsrecht waarborgt laatstgenoemde niet met zoveel woorden. Bovendien lijkt mij de functionele onafhankelijkheid niet 'in de eerste plaats een kwestie van mentaliteit ...'. Het gaat erom dat andere ambten de rechter geen bevelen mogen geven inzake de inhoud van zijn uitspraak.

Bij de administratieve rechtspraak wordt gesproken over 'administratieve geschillen' (p. 235). Niet wordt uitgelegd wat daaronder is te verstaan.

Inzake de grondrechten wordt gesteld (p. 271): 'In een democratische samenleving kennen we een aantal onvervreemdbare grondrechten (waarvan de invulling (sic) per land kan verschillen), zoals kiesrecht en vrijheid van meningsuiting'. Hierbij passen vele vragen: zijn grondrechten onvervreemdbaar?; zo ja, zijn zij alleen onvervreemdbaar in een democratische samenleving?; is onvervreemdbaarheid te rijmen met 'invulling per land'?; zijn het kiesrecht en de vrijheid van meningsuiting onvervreemdbaar en wie zijn 'we'? De passage verdient heroverweging.

De paragraaf over botsingen van grondrechten (p. 289 e.v.) maakt onvoldoende duidelijk dat dit vraagstuk nagenoeg alleen een rol speelt bij aannahme van horizontale werking.

Op p. 302 wordt niet uitgelegd waarom een rechterlijk publicatieverbod geen censuur inhoudt. Ik ben het overigens met de stelling eens. Een verbod wordt immers gegeven na 'openbaring'.

Deze (detail-)opmerkingen nemen niet weg dat het Compendium aan zijn doel beantwoordt. Bovendien is het goed geschreven, wat steeds zeldzamer wordt. 'Wollig' gepraat is vermeden. Het behoort tot de goede staatsrechtelijke literatuur.

Nijmegen, februari 1993

C.A.J.M. Kortmann